

Sociodemografska reprodukcija obiteljskih gospodarstava Istarske županije

Anita Silvana Ilak Peršurić

Institut za poljoprivredu i turizam, Zavod za ekonomiku, organizaciju i ruralni razvitak, Poreč, Hrvatska
e-mail: anita@iptpo.hr

SAŽETAK U radu se iznose rezultati preglednog istraživanja (survey research) sociodemografske reprodukcije obiteljskih gospodarstava u Istarskoj županiji. *Socijalna i demografska reprodukcija* podrazumijevaju reprodukciju domaćinstva kao zajednice, reprodukciju poljoprivredne radne snage te obiteljskog gospodarstva kao proizvodno-ekonomske jedinice, transferom resursa s kućedomaćina na nasljednika. Sociodemografsku reprodukciju obiteljskih gospodarstava određuju unutarnji (obitelj, nazočnost i profesionalni položaj nasljednika) i vanjski čimbenici (agrarna politika, tržište rada i slično). O (ne)postojanju nasljednika na obiteljskom gospodarstvu i njegovu profesionalnom položaju ovisi hoće li se gospodarstvo reproducirati ili »ugasiti« kao proizvodno-ekonomska jedinica. Osnovna metoda kojom su prikupljeni podaci bio je individualno primijenjen strukturirani upitnik (metoda ankete) na uzorku od 111 obiteljskih gospodarstava, a u statističkoj obradbi podataka rabljene su univarijantna i bivarijantna analiza. Podaci su prikupljeni na slučajnom uzorku obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava na kojima je bio barem jedan član domaćinstva stalno zaposlen na gospodarstvu. Temeljem nalaza prosudena je mogućnost sociodemografske reprodukcije ispitanih i svih obiteljskih gospodarstava Istarske županije. Od ukupnog broja anketiranih gospodarstava, njih 26,2 posto nema izgleda da se reproduciraju u sljedećem naraštaju, jer ih 8,1 posto nema nasljednika, a na 18,1 posto gospodarstava potencijalni je nasljednik nepoljoprivrednik koji nije zainteresiran za rad i upravljanje obiteljskim gospodarstvom. Od gospodarstava s nasljednikom-poljoprivrednikom, uvažavajući objektivne (zanimanje i uposlenost nasljednika) i subjektivne čimbenike (sklonost preuzimanju imanja i bavljenju poljoprivredom), realno je očekivati da će ih se 4,5 posto reproducirati kao poljoprivredna (oslanjajući se na poljoprivredne izvore prihoda), dok će ih se 54,9 posto reproducirati kao mješovit ili nepoljoprivredni tip gospodarstva. U preostalim 14,4 posto gospodarstava sukcesija je preuranjena, jer im je kućedomaćin u mladoj životnoj dobi.

Ključne riječi: obiteljsko gospodarstvo, sociodemografska reprodukcija, nasljednik, Istra.

Primljeno: 2. svibnja 2003.

Prihvaćeno: 15. lipnja 2003.

1. Uvod¹

Obiteljsko se gospodarstvo reproducira kao proizvodno-ekonomska i sociodemografska jedinica. *Ekonomska reprodukcija* podrazumijeva ponavljanje ciklusa proizvodnje, razmjene, raspodjele i potrošnje, te se prema njoj oblikuje buduća razina proizvodnje i smjer proizvodnog razvitka gospodarstva. Ekonomska reprodukcija u znatnoj mjeri ovisi o veličini resursa za poljoprivrednu proizvodnju (korišteno zemljište, opremljenost, raspoloživ novčani i ljudski kapital), te o upravljanju i organizaciji obitelji. *Socijalna i demografska reprodukcija* znači reprodukciju domaćinstva kao zajednice, i reprodukciju poljoprivredne radne snage. Kako bez uspješne sociodemografske reprodukcije gospodarstvo nema ekonomske budućnosti, bitno je hoće li se gospodarstvo dijeliti na više ili će ostati jednom nasljedniku, te kakva je dobna, spolna i profesionalna struktura nasljednika, jesu li oni motivirani za ostanak i poljoprivredni rad na gospodarstvu i sl. (što ovisi o nizu čimbenika: vanjskih - okolinskih i unutrašnjih - obitelj, tradicija).

Predviđanje sociodemografske reprodukcije obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u idućem razdoblju, kretanja njihova broja, opsega i smjera buduće proizvodnje, bitno je i za strateško planiranje razvoja obiteljske poljoprivrede. Kakvi su izgledi sociodemografske reprodukcije gospodarstava moguće je sagledati na osnovi uvida u dobnu i profesionalnu strukturu te stavove i mišljenja sadašnjih kućedomaćina i potencijalnih nasljednika. Obilježja kućedomaćina (spol, dob, obrazovanje, profesija) bitno određuju gospodarstvo kojim on upravlja jer on, prema vlastitim preferencijama, odabire smjer i opseg proizvodnje, ulaganje u resurse, način prodaje i raspodjelu dohotka, te način življenja u domaćinstvu. Činjenica da je u većini slučajeva on, i vlasnik nekretnina i pokretnina na gospodarstvu, indirektno utječe i na način življenja, odlučivanja i organiziranja domaćinstva. Kako je u Istri poljoprivreda, uz turizam, najvažnija gospodarska djelatnost, zasigurno je za oživljavanje istarskoga gospodarstva, ali istodobno i oživljavanje ruralnih prostora posebice u unutarnjem dijelu Istre, konceptualno nužno raspolagati informacijama i analizama o vitalnosti ljudskih potencijala. O raspoloživosti i kakvoći ljudskog potencijala ovisit će održivost i socioekonomski položaj gospodarstva, razina proizvodnje i sl., a time i budućnost i opstojnost obiteljske poljoprivrede. Dostatna kritična masa obiteljskih gospodarstava utječe na očuvanje ruralnog prostora i održavanje temeljnih aktivnosti u njemu. Upravo zato problem socijalne reprodukcije obiteljskih gospodarstava zaslužuje osobitu pozornost.

¹ Ovaj je članak djelomično prerađeni dio magistarskog rada pod istim nazivom, što ga je autorica obranila 21. ožujka 2001. godine na Agronomskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, pred povjerenstvom u sastavu: prof. dr. sc. Tito Žimbek - predsjednik, te doc. dr. sc. Đurđica Žutinić i doc. dr. sc. Vjekoslav Par - članovi. Zahvaljujem Antunu Petaku, glavnom i odgovornom uredniku časopisa *Sociologija sela*, na korisnim sugestijama i pomoći u doradi teksta.

1.1. Predmet, cilj i metode istraživanja

Predmet ovoga istraživanja jest sociodemografska reprodukcija obiteljskih gospodarstava u Istarskoj županiji. Osobita pozornost posvećena je razmatranju osnovnih sociodemografskih značajki obiteljskih gospodarstava, tj. obiteljske strukture - dob, spol, školovanost, uposlenost i profesionalni položaj članova domaćinstva itd., te temeljnih materijalnih činitelja gospodarstva kao što su zemljište, opremljenost gospodarstva i sl. Poseban aspekt čini analiza stavova i mišljenja kućedomaćina i nasljednika gospodarstva o sukcesiji (nasljeđivanju) obiteljskih gospodarstava. Također su ispitane prosudbe kućedomaćina i potencijalnih nasljednika o razvojnim mogućnostima i možebitnim preprekama za obiteljsko gospodarstvo.

Osnovni *cilj istraživanja* bio je ustanoviti kakvi su izgledi i mogućnosti sociodemografske reprodukcije obiteljskih gospodarstava Istarske županije. Istraživanjem se nastojalo pridonijeti rasvjetljavanju nasljeđivanja obiteljskog gospodarstva, tj. prijenosa upravljanja i vlasništva s kućedomaćina na potencijalnog nasljednika. Postavljeni cilj dostignut je raščlambom objektivnih čimbenika koji uvjetuju sociodemografsku reprodukciju obiteljskog gospodarstva, i to postojanjem nasljednika, njegovim trenutnim profesionalnim položajem i uposlenošću na gospodarstvu, kao i »subjektivnim« čimbenicima koji određuju namjere kućedomaćina o (ne)zadržavanju nasljednika na gospodarstvu, motivima nasljednika za izbor poljoprivrede kao budućeg zanimanja, (ne)zadovoljstvom bavljenjem poljoprivredom i radom na gospodarstvu, namjerom za preuzimanje obiteljskog gospodarstva, željom dobi za nasljeđivanje i sl. Pritom je važno ustanoviti postoji li povezanost sociodemografske reprodukcije s temeljnim ekonomskim odrednicama obiteljskog gospodarstva (veličina imanja, dohodovnost i sl.). Zadaća je istraživanja bila omogućiti nositeljima agrarnopolitičkih mjera Istarske županije uvid u stanje ljudskih resursa u poljoprivredi (kako u kvantitativnom tako i u kvalitativnom pogledu) i mogućnosti sociodemografske reprodukcije obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, kao nužnu podlogu za donošenje mjera koje bi očuvale kontinuitet i omogućile razvoj obiteljske poljoprivrede.

Temeljna metoda kojom su prikupljeni podaci u ovome radu bila je *anketa*. Upitnik² je sadržavao pitanja koja su se odnosila na stavove i mišljenja kućedomaćina o sukcesiji obiteljskog gospodarstva, potom pitanja upućena potencijalnim nasljednicima o njihovoj zainteresiranosti i spremnosti da u dogledno vrijeme pre-

² Pojam »upitnik« podrazumijeva prikupljanje izvornih znanstvenih podataka na način koji uključuje neposredan razgovor (interview) anketara odnosno voditelja postupka, i to uz pomoć posebnog obrasca ili formulara kojega on popunjava temeljem odgovora-izjava ispitanika. Traženi podaci odnosili su se na objektivne, tj. činjenične sadržaje, i na određene subjektivne procjene ispitanika. Objektivni su podaci prikupljeni pitanjima o socio-profesionalnom i dobnom sastavu domaćinstva, stambeno-komunalnoj opremljenosti domaćinstva, proizvodnim resursima gospodarstva, tekućoj proizvodnji gospodarstva te pravnom statusu, tržištu nabave i prodaje.

uzmu gospodarstvo, te motivima za bavljenje poljoprivredom, stavovima o budućem smjeru i opsegu proizvodnje, uvjetima za razvoj gospodarstva, najpovoljniji dobi za preuzimanje gospodarstva i slično.

Osnovni skup čine obiteljska poljoprivredna gospodarstva u Istarskoj županiji koja imaju barem jednoga člana domaćinstva (ili više) stalno zaposlenog na gospodarstvu. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske, u Istarskoj je županiji 1991. godine bilo 1.566 takvih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava. Pomoću izraza $n' = (z\sqrt{V} / 0,09)^2$ dobili smo broj jedinica koje je trebalo odabrati u uzorak (prema pravilu normalne distribucije, procjena proporcije osnovnog skupa izračunana je na bazi 95-postotne pouzdanosti kojoj, prema tablici površine ispod normalne krivulje, odgovara $z = 1,96$, najnepovoljniju /najveću moguću/ vrijednost varijance od 0,25 i grešku procjene od 0,09). Budući da je frakcija izbora bila veća od 0,05, primijenjen je ovaj izraz pomoću kojega smo izračunali konačan broj jedinica u uzorku

$$n = n' / (1 + n'/N).$$

Na temelju izračuna došli smo do potrebnog uzorka od 111 gospodarstava.

Tehnička osnovica u obradi podataka bilo je računalo s odgovarajućim programskim paketima. Obrada podataka izvedena je pomoću SPSS - programskog paketa. Podaci su podvrgnuti standardnoj statističkoj obradi: univarijantnoj analizi (određivanje frekvencija, postotaka i aritmetičke sredine) i bivarijantnoj analizi (χ^2 - test, koeficijenti korelacije – točnije, te iz njih izračunata jačina veze koeficijentima kontingencije). Pri određivanju stupnja jačine korelacije, nezavisne varijable bile se dob, stupanj i vrsta formalnog obrazovanja, uposlenost, veličina gospodarstva i dohodak iz poljoprivrede. Prema njima je određen i stupanj zainteresiranosti nasljednika za rad i upravljanje obiteljskim gospodarstvom, motivi za bavljenje poljoprivredom, stavovi o razvojnoj putanji gospodarstva te poželjna dob za preuzimanje gospodarstva (sociodemografsku reprodukciju).

1.2. Hipoteza

Poljoprivredno stanovništvo, kako po svojim kvantitativnim tako i kvalitativnim obilježjima, jest prepreka suvremenom razvitku obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u Istarskoj županiji. Zbog smanjenja broja poljoprivrednika, starenja poljoprivrednih stanovnika i nepovoljnih promjena u pogledu njihovoga obrazovanja, upitna je sociodemografska reprodukcija a time i korištenje resursa u posjedu obiteljskih gospodarstva. Bitan činitelj uspješne sociodemografske reprodukcije obiteljskog gospodarstva jest obitelj. Naime, prema stavu članova obitelji bira se potencijalni nasljednik, a prema radnom potencijalu i angažiranosti članova odabire se, usmjerava i planira proizvodna budućnost gospodarstva. Nadalje, o postojanju, brojnosti i profesionalnom usmjerenju potencijalnih nasljednika ovisit će budućnost gospodarstva, te korištenje i razvoj resursa za poljoprivrednu proizvodnju.

Osnovne hipoteze ovoga istraživanja bile su:

1. obiteljska gospodarstva bez nasljednika u dogledno će se vrijeme »ugasiti« kao proizvodno-ekonomske jedinice a njihovi proizvodni resursi, poglavito zemljište, dospjet će u ruke nepoljoprivrednika ili odsutnih vlasnika (mortalitet proizvodnih jedinica i zemljovlasnički apsentizam);
2. dio obiteljskih gospodarstava u proizvodnom će pogledu biti od marginalnog značaja, zbog nasljednika-nepoljoprivrednika koji egzistencijalno ne ovise o poljoprivredi, pa će takva gospodarstva postupno smanjivati poljoprivrednu proizvodnju (marginalizacija gospodarstva kao izvora dohotka);
3. obiteljska gospodarstva s nazočnim nasljednikom-poljoprivrednikom održat će i/ili povećati razinu ulaganja, proizvodnje i prodaje, te uspješno prenijeti vlasničke i upravljačke ovlasti sa sadašnjeg vlasnika na nasljednika (»uspješna socijalna reprodukcija«).

Istodobno je pretpostavljeno, a što su ranija istraživanja i dokazala, da veće izglede za socijalnu reprodukciju imaju gospodarstva s većim zemljišnim površinama, dohodovnije gospodarstva te gospodarstva s nazočnim muškim djetetom.

2. Istraživanja socijalne reprodukcije obiteljskih gospodarstava u Republici Hrvatskoj i svijetu

Socijalna reprodukcija seljačkih poljoprivrednih gospodarstava bila je predmetom istraživanja brojnih autora. Šezdesetih godina 20. stoljeća Robert Kurbel provodi dva istraživanja o *socijalno-ekonomskim promjenama* u selima istočne Slavonije. Pod pojmom »nasljeđivanje gospodarstva« on razumijeva »*mogućnost nastavljanja daljnje proizvodnje na gospodarstvu kao ekonomskoj cjelini pod upravljanjem jednog od nasljednika*«. Josip Defilippis (1972., 1993.) sa stajališta socijalne reprodukcije razlikuje tri skupine gospodarstava: ona koja zadržavaju nasljednika, ona što školuju djecu koja imaju namjeru napustiti posjed, te domaćinstva bez potomaka. Temeljem istraživanja autor je utvrdio da na jadranskom području ima 23 posto domaćinstava bez potomaka, a 42 posto ih je školovalo djecu koja namjeravaju napustiti posjed. Prema Vladi Puljizu (1974.) socijalna reprodukcija podrazumijeva »*oblike nastajanja gospodarstva kao socijalno-ekonomskih jedinica nakon povlačenja sadašnjeg domaćina*«. Nadalje, autor je potvrdio povezanost između veličine posjeda i tipa nasljeđivanja: »što je veći posjed, više je nasljednika poljoprivrednika na njemu, a manje mogućnosti da veći posjed ostane bez nasljednika«. U kasnijim istraživanjima (1977., 1978.) Puljiz je ove nalaze ponovio i produbio. Donošenje *odluka o sociodemografskoj reprodukciji* istraživala je i Ruža First-Dilić (1971., 1981., 1984.) na članovima seoskih domaćinstava starijima od 18 godina. Autorica tvrdi da promjena strukture porodičnog autoriteta najvjernije određuju bit promjena u seoskoj zajednici. Istraživanje na području zagrebačke subregije (Brkić i Žutinić, 1993.) urodilo je sljedećim nalazima o stavovima kućedomaćina spram zadržavanja nasljednika: značajna je *povezanost između socijalne reprodukcije i veličine i tipa obitelji te tipa gospodarstva*. Brojnije poljoprivred-

ne obitelji i one u kojima, uz roditelje, žive i njihovi oženjeni potomci (s djecom ili bez njih), u idućoj će se generaciji reproducirati gotovo sve, za razliku od obitelji s malim brojem članova i onih u kojima živi samo bračni par ili roditelji s neoženjenom djecom. Naposljetku, uvidu u odrednice socijalne reprodukcije seljačkih poljoprivrednih gospodarstava pridonijela su i istraživanja profesionalnih aspiracija i životnih očekivanja seoske omladine, te njihove percepcije zanimanja poljoprivrednik, čije je rezultate sažeo Antun Petak (1989., 2002.). Ta su istraživanja pokazala da je školovanje kanal masovne (kolektivne) deagrarizacije i deruralizacije seoske mladeži, zbog atraktivnosti stalnog zaposlenja izvan poljoprivrede i kvalitetnijeg života u gradu, ali i zato što je ostanak u selu i obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu - iz objektivnih razloga (od premaloga posjeda za robnu proizvodnju i primjeren životni standard, pa do posvemašnje marginalizacije sela i svekolike defavoriziranosti mladih seljaka, poljoprivrednika) - doslovce bio usud a ne životni izbor.

Istraživanja inozemnih autora pokazuju razlikovanje termina »nasljeđivanje« i »sukcesija« koji se u istraživanjima često poistovjećuju. Prema Westonu (1977.) *nasljeđivanje se odnosi na transfer vlasničkih funkcija, a sukcesija na transfer upravljačkih funkcija*. Prema Ruth Gasson (1994.) uspješna sukcesija ovisi o volji i mogućnosti transfera upravljačke kontrole i spremnosti potencijalnog nasljednika da preuzme svoju odgovornost. Autorica tvrdi da *najjači utjecaj na uspješnu sukcesiju ima dohodovnost gospodarstva*. Obiteljsko gospodarstvo, s osvrtnom na reprodukciju radne snage, istražuje i Göran Djurfeldt (1996.) te navodi ove sumirane nalaze o obilježjima dobivene u empirijskim istraživanjima provedenim diljem Europe: vlasništvo u kombinaciji s upravljanjem obitelji, povezanost s bračkom ili srodstvom, zajednički rad i kapital, međugeneracijski prijenos vlasništva i zajednički suživot na gospodarstvu.

3. Rezultati istraživanja

3.1. Obilježja domaćinstava

Za ruralni prostor Istarske županije karakterističan je raspršeni tip naselja, razmjerno velik broj seoskih naselja, s relativno malim brojem domaćinstava i gospodarstava. Anketirana gospodarstva bila su većinom u malim naseljima (29 posto u naseljima do 10 domaćinstava, 22 posto u naseljima s 11 do 20 domaćinstava, 26 posto s 21 do 50 domaćinstava te 23 posto s više od 100 domaćinstava). Domaćinstvo je sačinjavala uža, odnosno nuklearna obitelj (roditeljski par s djecom), s prosječno 4,08 članova, što je više od prosječne veličine obitelji u Županiji (2,88 članova). To se može objasniti činjenicom što obitelji poljoprivrednika imaju brojnije potomstvo (više djece), nešto većim fertilitetom žena u selu, te višegeneracijskim suživotom. Veličina obitelji koja živi na obiteljskom gospodarstvu važna je s gledišta sociodemografske reprodukcije obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, utoliko što veći broj njezinih članova može jamčiti (ali ne i nužno) »uspješniju« reprodukciju. Naime, kada je na gospodarstvu više potencijalnih nasljednika,

veća je i vjerojatnost da će jedan od njih i ostati na gospodarstvu. Suprotno, ako nasljednici nisu zainteresirani za preuzimanje imanja i ako kućedomaćin nije unaprijed odabrao sukcesora, može doći do atomizacije imanja njegovom podjelom među nasljednicima-nepoljoprivrednicima a time i do marginalizacije gospodarstva kao proizvodno-ekonomske jedinice.

3.2. Proizvodno-gospodarsko obilježja gospodarstava

Prosječna veličina sveukupnog zemljišta po ispitanom gospodarstvu bila je 6,54 ha, dočim je prosječna veličina poljoprivrednog zemljišta iznosila 5,07 ha. U strukturi poljoprivrednog zemljišta najveći je udjel oranica - 40,4 posto. Udjel voćnjaka i vinograda manji je od deset posto, a površine voćnjaka i vinograda većinom su manje od 0,3 hektara. Kako se na području Istre tradicionalno uzgaja vinova loza i maslina, zastupljenost površina pod njima je bitno nedovoljna. U strukturi zasijanih površina (podaci se odnose na kalendarsku godinu 1999.) najznačajnija je proizvodnja žitarica (pšenica, ječam) te krmnog bilja (stočni krumpir, repa, bundeva, djetelina). Anketirana su gospodarstva te kalendarske godine ukupno imala 141 kravu, što je daleko ispod kriterija za ozbiljniju stočarsku proizvodnju. Izuzetak čini nepuna desetina gospodarstava (9 posto) koja su orijentirana na stočarstvo i drže pet do deset krava, kvalitetnih pasmina, za proizvodnju mlijeka. Obilježje stočarske proizvodnje većini je anketiranih gospodarstava pripisano zbog držanja peradi i svinja, poglavito za naturalnu potrošnju.

Na proizvodna obilježja gospodarstva utječe i njihova opremljenost mehanizacijom. Anketirana su gospodarstva imala 83 traktora i 60 motokultivatora, i to radnointenzivnija gospodarstva imala su i po dva traktora, dok su manja gospodarstva češće koristila motokultivator. Od priključnog oruđa gospodarstva su posjedovala najčešće jednoosovinsku prikolicu, jednobrazdni lemešni plug, drljaču, višebrazdni lemešni plug i traktorsku prskalicu. Razne sijačice, preše, razbacivače i vadilice, te podrumarsku i prerađivačku opremu imala su gospodarstva specijalizirana za vinarsku, mljekarsku i povrtlarsku proizvodnju.

4. Sociodemografska reprodukcija obiteljskih gospodarstava Istarske županije

U hrvatskoj se znanstvenoj literaturi kao mogući nasljednici određuju *»sva muška lica koja žive na gospodarstvu ili su privremeno odsutna (npr. radi školovanja, sezonskog rada i sl.), a od kućedomaćina su mlađa najmanje deset godina«* (Benc, Cvjetičanin, Dilić, Puljiz, et al., 1974.: 157). Potencijalni su nasljednici, prema autorima, malodobna djeca (do 14 godina ili manje) te aktivni poljoprivrednici i nepoljoprivrednici (uključujući uzdržavane osobe) u dobi od 15 i više godina.

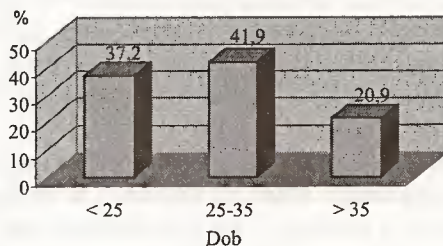
U istraživanjima o socijalnoj reprodukciji obiteljskih gospodarstava mnogi autori polaze od subjektivnih pretpostavki i resursa kojima gospodarstvo raspolaže. No,

dokazano je da je profesionalni položaj potencijalnog nasljednika najbitniji i jedini objektivan pokazatelj za to hoće li se neko gospodarstvo reproducirati i u kojem obliku (Žutinić, 1996).

Temeljem iskaza kućedomaćina o namjerama da zadrži određenog nasljednika na gospodarstvu, provedena je dodatna anketa potencijalnih nasljednika. Znakovito je da je blizu devet desetina (86,5 posto) kućedomaćina odredilo potencijalnog nasljednika gospodarstva, te da devet desetina (75,7 posto) odabranih nasljednika živi u obiteljskoj zajednici na gospodarstvu, 8,1 posto živi na gospodarstvu samo dio godine - zbog školovanja ili zaposlenja, a 2,7 posto sukcesora ne živi na gospodarstvu.

4.1. Socioprofesionalna obilježja potencijalnih nasljednika

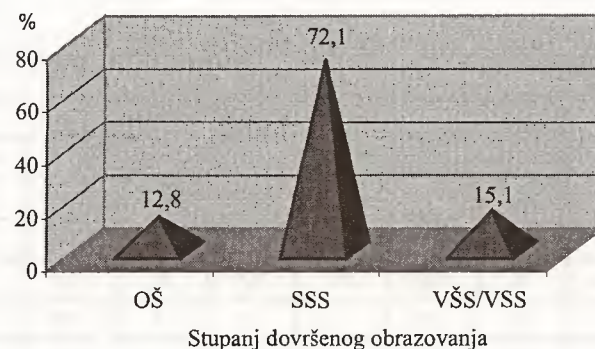
Iz slike 1. razvidno je da oko jedna petina nasljednika ima 36 i više godina, dvije petine su u dobi između 25 i 35 godina, a nešto manje ih je mlađe od 25 godina. Očekivalo bi se da će nasljednici stariji od 35 godina biti najzainteresiraniji da uskoro naslijede gospodarstvo.

Slika 1.
Dob potencijalnih nasljednika

Istraživanja socijalne reprodukcije obiteljskih gospodarstava pokazuju da se realni kandidati za preuzimanje gospodarstva određuju temeljem objektivnih faktora, a pritom na prvo mjesto stavljaju profesionalni položaj (obrazovanje, uposlenost) potencijalnog nasljednika (Žutinić, 1996.). Razmotrimo zato obrazovnu strukturu potencijalnih nasljednika, s tim što je za one na školovanju zabilježen stupanj završenog formalnog obrazovanja (slika 2.).

Najviše potencijalnih nasljednika (nešto manje od tri četvrtine) steklo je srednje obrazovanje, a od njih daleko najveći dio (četiri perine ili 79,9 posto) ima strukovnu školu (ugostiteljsku, hotelijersko-turističku, ekonomsku, trgovačku, medicinsku). Zanatske škole završilo je 4,0 posto potencijalnih nasljednika, a 16,1 posto steklo je srednje poljoprivredno obrazovanje. Iako poljoprivredno obrazovanje ima tek jedna šestina svih nasljednika, značajno je da su to sukcesori gospodarstava s većim zemljišnim posjedom ($C_c = 0,33245$; $C_k = 0,45530$; $df = 8$; $\chi^2 = 9,31$), te gospodarstava s većim poljoprivrednim dohotkom - iznad 20 tisuća kuna godišnje.

Slika 2.
Obrazovna struktura potencijalnih nasljednika

Profesionalni položaj nasljednika (uposlenje na gospodarstvu ili izvan njega) kao objektivan kriterij bitno determinira sociodemografsku reprodukciju obiteljskog gospodarstva i njegov kontinuitet. Naime, gotovo je izvjesna reprodukcija obiteljskih gospodarstava na kojima postoji nasljednik-poljoprivrednik, i to reprodukcija poljoprivrednoga gospodarstva, dok nepoljoprivredno zanimanje potencijalnog nasljednika slabi takve izgleda. Istodobno su realnije prosudbe za punoljetne nasljednike. Malodobni potencijalni nasljednici se školuju i za njih je vrlo teško, s potrebnom sigurnošću, odrediti hoće li ostati na gospodarstvu ili ne (preuranjena sukcesija), bez obzira na njihove iskaze ili želje kućedomaćina. Našim smo istraživanjem ustanovili da potencijalni nasljednici imaju ovakav profesionalni položaj: 75 ih je zaposleno, 14 ih je bez zaposlenja – uzdržavani su, 11 ih je na školovanju, a 2 nesposobna.

Tablica 1.
Zanimanje potencijalnih nasljednika

Zanimanje	Udjel (%)
Radnici i službenici, rukovoditelji u državnom/privatnom poduzeću	69,7
Obrtnici/privatnici (vlastita tvrtka)	8,2
Poljoprivrednici na obiteljskom gospodarstvu	5,8
Uzdržavani članovi (učenici, studenti, nezaposleni)	16,3
Ukupno (N = 86)	100,0

S obzirom da je većina potencijalnih nasljednika zaposlena izvan gospodarstva (tablica 1.) važno je utvrditi sudjeluju li oni, i koliko, u poslovima na obiteljskom gospodarstvu. Realno je, naime, pretpostaviti da će oni nasljednici koji više participiraju u radu na obiteljskom gospodarstvu biti čvršći u svojim namjerama i motivima da preuzmu gospodarstvo i da, barem, zadrže postojeći opseg poljoprivredne proizvodnje na njemu. Rezultate smo prikazali u tablici 2.

Tablica 2.

Dnevni rad nasljednika, zaposlenih izvan gospodarstva, na obiteljskom gospodarstvu (u satima)

Dob nasljednika	Rad na gospodarstvu							
	Ukupno		0-2 sata		2-4 sata		više od 4 sata	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Do 25 godina	39	45,3	31	36,1	6	7,0	2	2,3
Od 25 do 35 godina	33	38,4	16	18,5	11	12,8	6	7,0
35 i više godina	14	16,3	8	9,3	4	4,7	2	2,3
Ukupno	86	100,0	55	64,0	21	24,5	10	11,6

$$C_c = 0,34215; C_k = 0,39653; \chi^2 = 11,4; df = 12$$

Iz tablice 2. je vidljivo da su nasljednici na anketiranim gospodarstvima razmjerno malo radno angažirani. Većina njih radi do dva sata dnevno, a gotovo jedna trećina (32,2 posto) uopće ne sudjeluje u radu na gospodarstvu.

Kako bismo ispitali kane li potencijalni nasljednici u doglednoj budućnosti preuzeti obiteljsko gospodarstvo, jesu li i koliko motivirani za dugoročno bavljenje poljoprivredom, u obradi podataka iz skupine »potencijalnih« nasljednika prema željama (odabiru) kućedomaćina isključili smo nasljednike – malodobnu djecu (14 slučajeva) i invalide (2 slučaja) koji samo formalno mogu preuzeti gospodarstvo (na devet gospodarstava nema djece-nasljednika). Od ukupnog broja potencijalnih nasljednika (N = 86), njih 75,6 posto je izjavilo da namjeravaju preuzeti posjed.

Tablica 3.

Stupanj zainteresiranosti nasljednika za rad i upravljanje obiteljskim gospodarstvom

Obilježje	Stupanj interesa (u %)	
	jak i srednji	malen i bez interesa
Veličina gospodarstva (u ha)		
1-3,0 ha	19,8	5,8
3,1-6,0 ha	9,3	12,8
6,1-11,0 ha	15,1	5,8
Više od 11 ha	20,9	10,5
Dohodak iz poljoprivrede (u kn)		
Do 10.000 kn	27,9	15,1
10-20.000 kn	15,1	11,6
20-40.000 kn	12,8	3,5
Više od 40.000 kn	9,3	4,7

Obilježje	Stupanj interesa (u %)	
	jak i srednji	malen i bez interesa
Upislenost		
Poduzeće	45,3	24,4
Obrt i samostalna djelatnost	4,7	3,5
Obiteljsko gospodarstvo	5,8	-
Udržavani član	9,3	7,0
Stečeno formalno obrazovanje*		
Osnovnoškolsko	8,3	4,7
Srednjoškolsko	44,0	27,9
Više i visokoškolsko	12,8	2,3
Ukupno (%)	65,1	34,9

* Valja uzeti u obzir da dio nasljednika nije završio školovanje.

Ustanovljena je statistički značajna povezanost između navedenih namjera, veličine gospodarstva ($C_c = 0,31943$; $C_k = 0,39434$; $\chi^2 = 9,43$; $df = 8$) i visine poljoprivrednog dohotka ($C_c = 0,49541$; $C_k = 0,56441$; $\chi^2 = 27,97$; $df = 10$). Statistički značajno veći broj nasljednika na većim gospodarstvima, kao i nasljednika s gospodarstava koja ostvaruju veći poljoprivredni dohodak, zainteresiran je za preuzimanje imanja i dugoročno bavljenje poljoprivredom.

Istraživanjem stava potencijalnih nasljednika o mogućoj razvojnoj putanji gospodarstva nakon sukcesije i uvjetima neophodnima za ostvarenje te željene putanje, nastojalo se ukazati na nužnost agrarnopolitičkih mjera kojima država može utjecati na budućnost poljoprivredne proizvodnje. Dok je u dobi do 35 godina života udjel potencijalnih nasljednika koji bi povećali proizvodnju (26,7 posto) veći od udjela onih koji bi je smanjili (17,4 posto), dotle u dobi iznad 36 godina dvostruko više nasljednika preferira održanje iste razine proizvodnje od onih koji bi je povećali ($C_c = 0,19624$; $C_k = 0,24967$; $df = 6$; $\chi^2 = 3,4$). Na stav o budućoj razini proizvodnje na gospodarstvu, tj. na spremnost nasljednika da poveća, smanjuje ili održava dostignutu razinu proizvodnje na gospodarstvu, značajno utječu i formalno obrazovanje ($C_c = 0,34487$; $C_k = 0,46737$; $df = 10$; $\chi^2 = 11,60$) i upislenost potencijalnog nasljednika ($C_c = 0,35171$; $C_k = 0,39383$; $df = 12$; $\chi^2 = 12,13$). Mladi, obrazovaniji, poduzetniji (skloniji riziku) i na gospodarstvu zaposleni nasljednici žele povećati poljoprivrednu proizvodnju na gospodarstvu nakon nasljeđivanja, što je izrazito povoljno glede sociodemografske reprodukcije, dok većina uzdržavanih članova i nasljednika uposlenih izvan gospodarstva smjera održati istu razinu proizvodnje. Također, s povećanjem poljoprivrednog dohotka gospodarstva raste i udjel potencijalnih nasljednika zainteresiranih za proširenje poljoprivredne proizvodnje nakon nasljeđivanja ($C_c = 0,31865$; $C_k = 0,43640$; $df = 10$; $\chi^2 = 9,71$).

Našli smo da se velik dio potencijalnih nasljednika kani baviti poljoprivredom i povećati poljoprivrednu proizvodnju na gospodarstvu, ali i to da odluke o bavljenju poljoprivrednom proizvodnjom nakon što naslijede gospodarstvo uvjetuju ispunjavanjem određenih kondicija.

Tablica 4.

Namjeravate li povećati ili smanjiti opseg buduće poljoprivredne proizvodnje naslijeđenog obiteljskog gospodarstva?

Obilježje	Odgovori nasljednika (u %)		
	Povećati	Smanjiti	Održati istu razinu
Zemljište (u ha)			
1-3,0 ha	8,1	4,7	12,8
3,1-6,0 ha	5,8	9,3	7,0
6,1-11,0 ha	5,8	2,3	12,8
Više od 11 ha	11,7	4,7	15,1
Dohodak iz poljoprivrede (u kn)			
Do 10.000 kn	10,5	11,6	21,0
10.000-20.000 kn	9,3	4,7	12,8
20.000-40.000 kn	5,8	2,3	8,1
Više od 40 .000 kn	5,8	2,3	5,8
Formalno obrazovanje*			
Osnovnoškolsko	3,5	3,5	5,8
Srednjoškolsko	18,5	15,1	38,4
Više i visokoškolsko	9,4	2,3	3,5
Uposlenost			
Poduzeće	18,5	17,5	33,7
Obrt i samost. djelat.	3,5	1,1	3,5
Obiteljsko gospodar.	4,7	-	1,1
Uzdržavani	4,7	2,3	9,4
Životna dob pri nasljeđivanju gospodarstva			
Do 25 godine	3,5	6,8	3,5
25-35 godine	19,8	5,8	18,7
Iznad 35 godine	8,1	8,3	25,5
Dob nasljednika			
Do 25 godina	11,6	9,3	24,5
25-35 godina	15,1	8,1	15,1
Više od 35 godina	4,7	3,5	8,1
Interes za rad i upravljanje gospodarstvom			
Jak i srednji	28,0	6,9	30,1
Malen i bez interesa	3,4	14,0	17,6
Ukupno (%)	31,4	20,9	47,7

* Valja uzeti u obzir da je dio nasljednika bio u tijeku školovanja.

Kako su u istraživanju spomenuti uvjeti nazvani razvojnima, ispitali smo stav nasljednika o tome koji su im razvojni uvjeti najbitniji. Dobili smo da s porastom dohodovnosti gospodarstva raste i potražnja za kreditima kao najvažnijim poticajem ($C_c = 0,50963$; $C_k = 0,54448$; $df = 35$; $\chi^2 = 30,17$). Nasljednici na gospodarstvima s površinom većom od 11 hektara drže podjednako bitnim kredite i tržište. Dakle, osim obrtnih sredstava i dijela ulaganja neophodnih za tekuću proizvodnju očita je potreba za kvalitetnim tržištem i mogućnošću plasmana proizvedenoga, radi daljnjih ulaganja i povećanja opsega proizvodnje. Naprotiv, nasljednici na manjim gospodarstvima (do 11 ha) veći značaj pridaju kreditima nego ostalim uvjetima - potrebna su im veća ulaganja i veća obrtna sredstva za tekuću proizvodnju ($C_c = 0,43642$; $C_k = 0,52127$; $df = 9$; $\chi^2 = 17,4$).

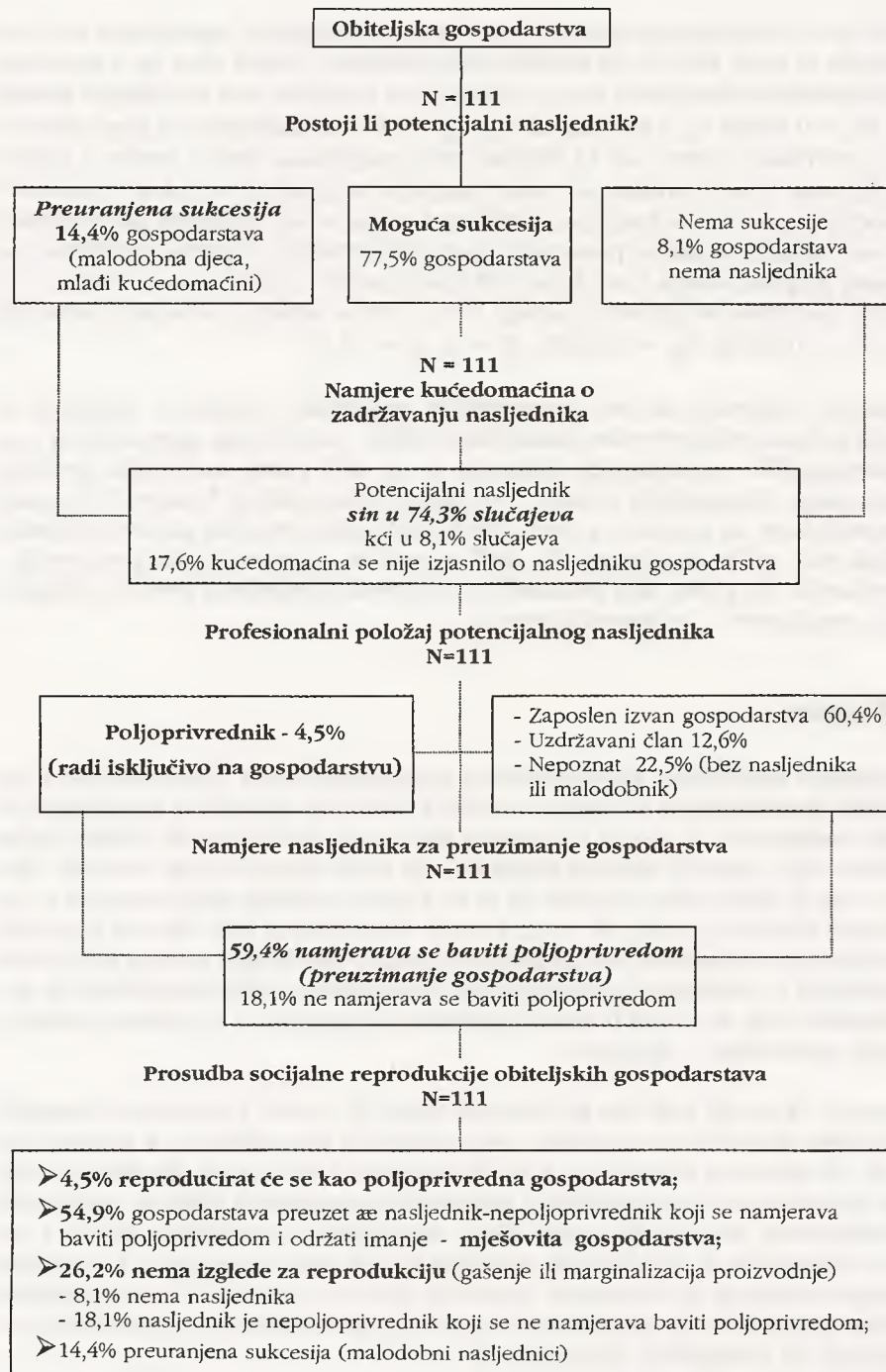
Napokon, ispitivanje stavova potencijalnih nasljednika o smjeru u kojem bi se mogla odvijati poljoprivredna proizvodnja nakon nasljeđivanja gospodarstva (sociodemografske reprodukcije), pokazalo je da 46,5 posto nasljednika preferira proizvodnju višegodišnjih kultura, 25,6 posto jednogodišnje kulture, 12,5 posto usmjerilo bi se na preradbu a time i finalizaciju poljoprivrednih proizvoda (proizvodnja vina, rakije, maslinova ulja, sira), a ostali su skloni stočarskoj proizvodnji - govedarstvu 9,6 posto, dok približno po dva posto nasljednika privlači svinjogojstvo, peradarstvo i ovčarstvo/kozarstvo.

5. Rasprava

Kontinuitet obiteljskoga poljoprivrednog gospodarstva ovisi o pravodobnom povlačenju kućedomačina s »mjesta« vlasnika i upravitelja posjeda te prepuštanju tih uloga nasljedniku. U nas se to najčešće zbiva kada kućedomačin - zbog visoke životne dobi, bolesti ili fizičkog nestanka - ne može obnašati svoje dužnosti. Naime, i ovo je istraživanje pokazalo da je 43,2 posto sadašnjih kućedomačina u dobi iznad šezdeset godina, da su 42,4 posto umirovljenici koji još nisu prepustili gospodarstvo nasljedniku, što nasljednike stavlja u nepovoljan položaj zbog nesamostalnosti u upravljanju gospodarstvom. Time izostaje »efekt nasljednika« na gospodarstvu, koji se očituje u novim kapitalnim ulaganjima, te u promjeni opsega i smjera proizvodnje i drugome.

Osnovni cilj ovoga rada bio je ustanoviti kakvi su izgledi i mogućnosti sociodemografske reprodukcije obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u Istarskoj županiji. Za procjenu mogućnosti sociodemografske reprodukcije korišteni su sljedeći parametri: sociodemografska i proizvodno-gospodarska obilježja anketiranih gospodarstava, socioprofesionalni status potencijalnih nasljednika, stavovi i namjere nasljednika za preuzimanje gospodarstva (uz stav o namjerama za bavljenje poljoprivredom na gospodarstvu, razvojnoj putanji i uvjetima za razvoj poljoprivredne proizvodnje na gospodarstvu), te stavovi kućedomačina o zadržavanju nasljednika na obiteljskom gospodarstvu.

Uzimajući u obzir ove osnovne parametre (determinante), raščlamba je uputila na tri temeljna nalaza (skica na slici 3.).

Slika 3.
Prikaz sociodemografske reprodukcije obiteljskih gospodarstava

Prvo, od 111 obiteljskih gospodarstava obuhvaćenih uzorkom, potencijalnog nasljednika ima ih 77,5 posto te je moguća njihova sociodemografska reprodukcija. No, upitna je sociodemografska reprodukcija 8,1 posto gospodarstava koja nemaju nasljednika, dok se u 14,4 posto gospodarstava radi o preuranjenoj sukcesiji, jer su potencijalni nasljednici malodobna djeca a kućedomaćini u mladoj životnoj dobi. Od kućedomaćina koji su na gospodarstvima voljni zadržati nasljednika, većina se odlučila za vlastitog sina (74,3 posto), a tek manji dio (8,1 posto) za kćeri, jer nemaju muškog nasljednika.

Drugo, istraživanje profesionalnog položaja potencijalnog nasljednika, kao čimbenika u odlučivanju o sukcesoru, pokazalo je da je poljoprivrednik potencijalni nasljednik samo na 4,5 posto ispitanih gospodarstava, dok je čak tri petine nasljednika (60,4 posto) uposlono izvan gospodarstva. Na 12,6 posto gospodarstava nasljednik je uzdržavani član, a nepoznat je (malodobni potomci ili domaćinstva bez nasljednika) na 22,5 posto gospodarstava. Više od polovice nasljednika (54 posto) spremno je preuzeti obiteljsko gospodarstvo i baviti se poljoprivredom kao isključivim (nasljednici poljoprivrednici) ili dopunskim izvorom prihoda. Istodobno 18,1 posto nasljednika ne namjerava preuzeti gospodarstvo.

Treće, stav kućedomaćina o zadržavanju nasljednika na obiteljskom gospodarstvu i profesionalni položaj nasljednika upućuju da će se 4,5 posto, tj. svako dvadeseto obiteljsko gospodarstvo reproducirati kao poljoprivredno. Za očekivati je, što pokazuju i rezultati istraživanja, da će se na tim gospodarstvima nakon nasljeđivanja povećati ulaganja u resurse i povećati proizvodnja, što će rezultirati potencijalom za dugoročno bavljenje poljoprivredom i stabilnim profesionalnim statusom nasljednika. Međutim, većina ispitanih gospodarstava reproducirat će se kao mješovita ili nepoljoprivredna gospodarstva (54,9 posto) - naslijedit će ih nepoljoprivrednici kojima je poljoprivreda uzgredno zanimanje ili hobi. Na tim je gospodarstvima neizvjesna i poljoprivredna djelatnost i opseg i vrsta proizvodnje, a status gospodarstva u budućnosti vezat će se uz profesionalni status nasljednika. Naposljetku, uslijed nezainteresiranosti nasljednika, vjerojatno će se 18,1 posto gospodarstava »ugasiti« kao poljoprivredno-proizvodne jedinice, dok će 8,1 posto gospodarstava sigurno nestati.

6. Zaključak

Rezultati istraživanja sociodemografske reprodukcije na uzorku od 111 obiteljskih gospodarstava Istarske županije mogu se sažeti u osam točaka.

1. Proječna dob kućedomaćina iznosila je 57 godina, a više od dvije petine (43,2 posto) bilo ih je starijih od 60 godina, što je krajnja dob za smjenu generacije. Svega jedna petina (20,7 posto) kućedomaćina su aktivni poljoprivrednici, a vrlo je visok udjel umirovljenika (42,4 posto) među osobama koje upravljaju i sudjeluju u poslovima na gospodarstvu.

2. U odlučivanju o nasljeđivanju gospodarstva razvidan je tradicionalni obrazac ponašanja kućedomaćina: tri četvrtine (74,3 posto) namjerava ih gospodarstvo prepustiti sinu. Istodobno je 8,1 posto gospodarstava bilo bez nasljednika.
3. Ispitivanjem profesionalnog položaja potencijalnih nasljednika (poduzorak od 86 gospodarstava), kao determinante sociodemografske reprodukcije obiteljskih gospodarstava, ustanovljeno je da ih je golemo većina (77,9 posto) zaposlena izvan gospodarstva, a svega 5,8 posto poljoprivrednika; ostali su uzdržavani članovi.
4. Tri četvrtine nasljednika spremne su preuzeti gospodarstvo. Interes za rad i upravljanje obiteljskim gospodarstvom pokazuju većinom nasljednici-poljoprivrednici te nasljednici s privatnim tvrtkama i obrtom ($C_k = 0,50341$), potom nasljednici gospodarstava s većim površinama zemlje ($C_k = 0,48501$) te oni na gospodarstvima s višim poljoprivrednim dohotkom ($C_k = 0,41940$).
5. Nasljednicima su za bavljenje obiteljskom poljoprivredom podjednako važni ekstrinzični (ekonomski) i intrinzični motivi (ljubav, tradicija), s tim što se mladi nasljednici, u dobi dobi 25-35 godina ($C_k = 0,41285$) te oni na većim gospodarstvima ($C_k = 0,47445$), više rukovode ekstrinzičnim motivima.
6. S gledišta budućnosti obiteljske poljoprivrede ohrabruje, što većina potencijalnih nasljednika nakon sukcesije želi zadržati sadašnji opseg poljoprivredne proizvodnje na gospodarstvu (47,7 posto), a gotovo ih trećina (31,4 posto) namjerava povećati razinu poljoprivredne proizvodnje.
7. Bitni uvjeti za razvitak obiteljskog gospodarstva, rangirani po važnosti temeljem iskaza nasljednika, jesu: dostupnost kredita (kamatna stopa niža od 10 posto, doba počeka, otplatni rok dulji od pet godina, i sl.) i tržište poljoprivrednih proizvoda (blizina, dostupnost i mogućnost prodaje sveukupne proizvodnje). Kredite bitnima drži najviše nasljednika gospodarstava s većim površinama te mladih nasljednika (do 35 godina).
8. Stavovi nasljednika o poželjnoj dobi za preuzimanje gospodarstva govore u prilog da bi većina njih (58,1 posto) željela preuzeti gospodarstvo u mlađoj životnoj dobi (do 35 godina). Kako je 79,1 posto nasljednika upravo u toj dobnoj skupini, to znači da ih je većina voljna odmah preuzeti gospodarstvo.

Ovi nalazi upućuju da će se 4,5 posto obiteljskih gospodarstava iz našeg uzorka reproducirati kao poljoprivredna gospodarstva. Na tim gospodarstvima potencijalni nasljednik aktivno radi kao poljoprivrednik, dakle socioprofesionalno se usmjerio k obiteljskom gospodarstvu, odabirući gospodarstvo za mjesto uposlenja, a poljoprivredu za životnu (dugoročnu) profesiju. Najveći dio, više od polovice ili 54,9 posto gospodarstava, reproducirat će se kao mješovita ili nepoljoprivredna. Na njima se potencijalni nasljednik namjerava baviti poljoprivredom i održati imanje, ali s glavnim izvorom prihoda i radnim angažmanom izvan gospodarstva. Zbog nepostojanja nasljednika ili odbijanja potencijalnog nasljednika da se bavi obiteljskom poljoprivredom, može se očekivati da će se nešto više od jedne četvrtine (26,2 posto) gospodarstava »ugasiti«; zbog nepostojanja uvjeta za reprodukciju na njima se očekuje pad i prestanak proizvodnje, a moguća je i prodaja gospodarstva. Za 14,4 posto gospodarstva sukcesija je preuranjena, jer je kućedomaćin u mlađoj životnoj dobi.

Uopćavanjem nalaza može se prosuditi da približno svako dvadeset i drugo (70) obiteljsko gospodarstvo u Istarskoj županiji ima izgleda da se reproducira kao poljoprivredno gospodarstvo u idućem naraštaju. Ta bi gospodarstva imala biti okosnicom poljoprivredne proizvodnje u Istarskoj županiji, na kojima bi se selektivnim mjerama agrarne politike postizavala visoka dohodovnost i specijalizacija proizvodnje. Većina gospodarstava (svako drugo) koja će se reproducirati kao mješovita (na kojima je poljoprivreda dopunski izvor zarade), bila bi u funkciji održanja ruralnog prostora i poljoprivrednih resursa. Uvođenjem djelatnosti vezanih uz poljoprivredu, tipa agroturizma i obrta (s postojećim vinskim cestama, biciklističkim stazama i dr.), može se osigurati nastavak djelatnosti vezanih uz poljoprivredu i povećanje dohotka gospodarstva, a time i omogućiti nasljednicima ostanak na gospodarstvu. Primjerenim selektivnim mjerama valja planirati budućnost i preostalih gospodarstava čija je sociodemografska reprodukcija neizvjesna, kako bi se i njihovi resursi koristili, a ruralni prostor očuvao.

Literatura

1. Barbič, Ana (1990.): Kmetov vsakdan : položaj in prihodnost družinskih kmetij na Slovenskem. - Ljubljana : Cankarjeva založba, 349 str.
2. Benc, Milan ; Cvjetičanin, Vlado ; Dilić, Edhem ; Đurić, Vojislav, First-Dilić, Ruža, et al. (1974.): Socijalna reprodukcija individualnih gospodarstava i stavovi o područstvljavanju poljoprivrede. - U: Milan Benc, Vlado Cvjetičanin, Edhem Dilić, et al.: *Društvene promjene u selu* / red. Vlado Cvjetičanin, Vlado Puljiz. - Zagreb : Centar za sociologiju sela Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu ; Beograd : Jugoslovenski centar za poljoprivredu i šumarstvo, str. 109-205. - (Biblioteka Sociologije sela ; 3)
3. Brkić, Srećko ; Žutinić, Đurdica (1993.): Socijalna reprodukcija seljačkih gospodarstava u Zagrebačkoj subregiji. - **Sociologija sela**, Zagreb, 31 (1993) 3/4 (121/122): 153-164.
4. Defilippis, Josip (1972.): Staračka domaćinstva i domaćinstva bez omladine u razvoju sela jadranskog područja. - **Sociologija sela**, Zagreb, 10 (1972) 37/38: 99-104.
5. Defilippis, Josip (1993.): Obiteljska gospodarstva Hrvatske. - Zagreb : AGM, 247 str. : ilustr. - (Biblioteka Gospodarstvo)
6. Djurfeldt, Göran (1996.): Defining and Operationalizing Family Farming from a Sociological Perspective. - **Sociologia Ruralis**, 36 (1996) 3: 340-351. - Bibliography, pp. 350-351.
7. Fennell, Rosemary (1981.): Farm Succession in the European Community. - **Sociologia Ruralis**, 24 (1981) 1/2: 19-41.
8. First-Dilić, Ruža (1971.): Obrasci odlučivanja i struktura porodične moći u suvremenoj poljoprivrednoj porodici. - **Sociologija sela**, Zagreb, 9 (1971) 31/32: 169-184.
9. First-Dilić, Ruža (1981.): Seoska porodica danas : kontinuitet ili promjene. - Zagreb : Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 157 str. - (Biblioteka Sociologije sela ; 7)
10. First-Dilić, Ruža (1984.): Indikatori za planiranje razvoja sela i poljoprivrede. - U: Ruža First-Dilić, Alija Hodžić, Adolf Malić, et al.: *Socijalno-demografske promjene u selu i poljoprivredi SR Hrvatske* / red. Vlado Puljiz. - Zagreb : Republički komitet za poljoprivredu i šumarstvo ; Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 72 str. - (Edicije RKPŠ ; 11)

11. Gasson, Ruth, et al. (1983.): The Farm as a Family Business. - **Journal of Agricultural Economics**, 39 (1983) 3: 1-41.
12. Haan, Henk J. de (1994.): In the Shadow of the Tree : Kinship, Property and Inheritance Among Farm Families. - Amsterdam : Het Spinhuis, 323 p.
13. Legović, Matko (1997.): Uzroci zaostajanja poljoprivredne proizvodnje Istre i mogućnosti razvoja (1880-1975). - Poreč : Institut za poljoprivredu i turizam, 438 str.
14. Nejašmić, Ivica (1991.): Depopulacija u Hrvatskoj : korijeni, stanje, izgledi. - Zagreb : Globus ; Institut za migracije i narodnosti, 344 str. - (Biblioteka Posebna izdanja)
15. Petak, Antun (1989.): Jugoslavensko seljaštvo i obrazovanje u eri scijentizacije. - **Sociologija sela**, Zagreb, 27 (1989) 105/106: 235-258; pretpisak u: **Sociologija sela**, Zagreb, 40 (2002) 3/4 (157/158): 459-484.
16. Petak, Antun (2002.): Što znamo o mladim seljacima? - **Sociologija sela**, Zagreb, 40 (2002) 1/2 (155/156): 43-48.
17. Puljiz, Vlado (1974.): Oblici i posljedice deagrarizacije u našem selu. - **Sociologija sela**, Zagreb, Vol. 12 (1974), br. 43, str. 3-15; pretpisak u: **Sociologija sela**, Zagreb, Vol. 40 (2002), br. 3/4 (157/158), str. 367-385.
18. Puljiz, Vlado (1977.): Eksodus poljoprivrednika. - Zagreb : Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 176 str. - (Biblioteka Sociologije sela ; 5)
19. Puljiz, Vlado (1978.): Socijalna reprodukcija individualnih gospodarstava. - U: *Položaj i uloga seljaštva u društveno-ekonomskom razvoju naše zemlje od Svetozara Markovića do danas : zbornik radova sa naučnog skupa održanog 22. i 23. septembra 1977. godine u Svetozarevu*. - Svetozarevo : Klub samoupravljača »Svetozar Marković« ; Svetozarevi susreti, str. 349-363.
20. Šehanović, Jusuf ; Ilak-Peršurić, Anita Silvana (2000.): Proizvodni čimbenici seljačkog obiteljskog gospodarstva u Istarskoj županiji. - **Organizacija**, Kranj, (2000), br. 5: 354-359.
21. Žimbrek, Tito ; Žutinić, Đurdica ; Par, Vjekoslav (2000.): Socioeconomic Characteristics of Family Farms in Croatia - Look in The Future. - In: *38. Congress Brasileiro de Economia e Sociologia Rural : Abstracts Proceedings*. - Rio de Janeiro, Brazil, p. 202.
22. Žutinić, Đurdica (1996.): Profesionalna orijentacija učenika i studenata poljoprivrednih škola i fakulteta prema obiteljskoj poljoprivredi u Hrvatskoj. Doktorska disertacija. - Zagreb : Agronomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 163 str.
23. Žutinić, Đurdica ; Ilak Peršurić, Anita Silvana ; Šehanović, Jusuf (1999.): Population Migrations and Implications on Rural Areas : a Case Study of Istra County. - **Zbornik radova Instituta za poljoprivredu i turizam**, Poreč, 3 (1999), str. 34-44.

Statistički izvori

1. Census Data Production Plan, 4. General Census of Agriculture (1990.) - Roma : ISTAT, 145 p.
2. Income of the Agricultural Households Sector, 1997 Report (1998.). - Luxemburg : EUROSTAT, 273 p.
3. Statistički ljetopis hrvatskih županija (1993.). - Zagreb : Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 639 str.

Original scientific paper

Anita Silvana Ilak Peršurić

Institute of Agriculture and Tourism, Department for Economics, Organization and Rural Development, Poreč, Croatia

Sociodemographic Reproduction of Family Farms in Istra County

Summary

In the article the author presents the results of the survey research about socio-demographic reproduction of family farms in Istria. Social and demographic reproduction means household reproduction as community, as well as the reproduction of farm labor force and family farm as production-economy unit, and farm transfer from the householder to successor. Sociodemographic reproduction of family farms is determined by internal (family, successors' presence and profession) and external factors (agricultural policy, labor market etc.). Family farms can reproduce themselves or may disappeared («put down») as production-economy unit which depends on the successors' (non)presence and their professional status. The main procedure of data collection used in the research was the structured questionnaire which was applied in face-to-face contact with members of the family farms. The data was collected on the simple random sample of the peasant family holdings (111 holdings) with no less than one household member full-time employed on a family farm. The univariant and bivariant analysis for data processing was used. On the bases of the results, the author concludes about social reproduction for researched family farms and also for all farms in Istria. From the polled farms 26,2 percent have no chance to reproduce themselves through the next family generation (8,1 had no successors, while 18,1 percent had a successor non-farmer, not interested to take over the farm). Among the farms with a successor, concerning objective (successors' profession and employment) and subjective reasons (preference to take over and work on the farm), it is realistic to predict that only 4,5 percent of agricultural farms can reproduce themselves (successor farmer, major agricultural income), and 54,9 percent might be reproduced as mixed non-agricultural farms. In the rest of 14,4 percent farms the succession is too early because the householders are young people.

Key words: family farms, sociodemographic reproduction, successor, Istria.

Received on: 2nd May 2003

Accepted on: 15th June 2003

Anita Silvana Ilak Peršurić

Institut d'Agriculture et de Tourisme, Département pour l'économie, l'organisation et le développement rural, Poreč, Croatie

Reproduction socio-démographique des exploitations agricoles familiales du Comitat d'Istrie

Résumé

Dans cette étude sont présentés les résultats des recherches (*survey research*) portant sur la reproduction socio-démographique des exploitations agricoles familiales dans le Comitat d'Istrie. *La reproduction sociale et démographique* sous-entend la reproduction des ménages en tant que communautés, la reproduction de la main-d'oeuvre agricole et l'exploitation agricole familiale en tant qu'unité de production et économique, avec le transfert des ressources du maître de maison à l'héritier (successeur). La reproduction socio-démographique des exploitations agricoles familiales est déterminée par des facteurs intérieurs (famille, présence et position professionnelle de l'héritier) et par des facteurs extérieurs (politique agraire, marché du travail et autres). Il dépend de l'(in)existence d'un héritier dans l'exploitation agricole familiale et de sa position professionnelle si l'exploitation agricole se reproduira ou disparaîtra en tant qu'unité de production et économique. La méthode de base selon laquelle ont été recueillies les données a été un questionnaire structuré, appliqué individuellement (méthode de l'enquête) sur un échantillon de 111 exploitations agricoles familiales, et dans le traitement statistique des données une analyse à une seule variante et bivariate. Les données ont été recueillies sur un échantillon proportionnel d'exploitations agricoles familiales dans lesquelles il y avait au moins un ou plusieurs membres du ménage travaillant à plein temps dans l'exploitation agricole. En vertu des résultats a été évaluée la possibilité de reproduction socio-démographique des exploitations agricoles familiales ayant fait l'objet de l'enquête et de toutes celles du Comitat d'Istrie. Sur le nombre total des exploitations agricoles ayant fait l'objet de cette enquête, 26,2 pour cent n'ont pas de perspective de se reproduire dans la génération suivante, car 8,1 pour cent d'entre elles n'ont pas d'héritier (successeur), tandis que dans 18,1 pour cent des exploitations agricoles l'héritier potentiel n'est pas un agriculteur et n'est pas intéressé aux travaux ni à la gestion de l'exploitation agricole familiale. Il est réel de s'attendre à ce que parmi les exploitations agricoles ayant un héritier agriculteur, en prenant en considération les facteurs objectifs (profession et emploi de l'héritier) et les facteurs subjectifs (tendances à reprendre la propriété et à s'adonner à l'agriculture) que 4,5 pour cent d'entre elles se reproduiront en tant qu'exploitations agricoles (en se basant sur les sources agricoles de revenus), tandis que 54,9 pour cent se reproduiront comme type d'exploitations mixtes ou non agricoles. En ce qui concerne les 14,4 pour cent des exploitations agricoles restantes, la succession est prématurée, car les maîtres de maison sont jeunes.

Mots-clés: exploitation agricole familiale, reproduction socio-démographique, héritier, Istrie.

Reçu: le 2 mai 2003

Accepté: le 15 juin 2003